

## ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

Մ. ԵՆ Մ. ՊԱՐՍՍՄԵԱՆ, «Կեանք և Արևստ», Տարեգիրք

Ե. Տարի, 1935, Փարիզ.

Այս տարի եւս տարեգրքերի շարքը բացւում է Պարսամեան եղբայրների «Կեանք և Արևստ»-ով, որ ահա հինգ տարի է կանոնաւոր կերպով հրատարակւում է Փարիզում: Այս հատորն էլ, ինչպէս եւ նախորդները, աչքի է գարնում խնամած արտաքինով՝ ընտիր բույր, մաքուր տպագրութիւն, գեղեցիկ պատկերներ (մէկը գունաւոր), նաշակաւոր յարդարանք - տպաւորութիւնը հաճելի է ըստ ամենայնի:

Բովանդակութեան տեսակէտով՝ կան գրական, գեղարեստական, պատմական - բանասիրական, գիտական, երգիծական բաժիններ: «Հոկտեմբերէ հոկտեմբեր» տարեկան տեսութիւն, «տարւան մահերը» եւ օրացոյց: Այս տարի աւելի հետաքրքրական է պատմական բաժինը եւ յատկապէս Ա. Ֆ.-ի «Ազատ Որմնադրութիւնը մօտաւոր Արեւելի հայութեան մէջ» յօդածը:

Ազատ որմնադրութիւնը համաշխարհային մի երեւոյթ է, որ մասնաւորապէս լայն ու խորունկ արատներ է ձգել անգլո-սակսոն երկրներում. միայն Ամերիկայում աւելի քան 4 միլիոն ազատ որմնադիր է հաշւում: «Էնցլիշ-սլեդիա Բրիտանիկա»-ն տալով այս ընկերութեան, կամ, ինչպէս իրենք են աւտում «Եղբայրութեան» ամբողջական պատմութիւնն ու նկարագրութիւնը՝ ցոյց է տալիս եւ նրա ընկերային, քաղաքական եւ բարոյական ազդեցութիւնը համաշխարհային երեւոյթների վրա: Թէ հայոց մէջ Ե՞րբ է սկիզբն առել ա-

զատ որմնադրութիւնը, ի՞նչ դեր է կատարել, դժար է ասել: Յայտնի է, օրինակ, որ Ազգային Սահմանադրութեան հեղինակները եւ, առհասարակ, Պոլսի 60-ական քաղաքացիների սերունդը եղել է մասնաւորապէս ուժեղ ազդեցութեան տակ: Ներադրում է, որ Միք. Նալբանդեանցն էլ գտնւել է շփման մէջ նրանց հետ, քերես ինքն էլ՝ ազատ-որմնադիր: Պարսկաստանի ազատագրական շարժման ամենէն ակնաւոր դէմքերից մէկը՝ Մելիքն իսկ աչքի ընկնող դեր է կատարել ազատ որմնադրութեան մէջ:

Ա. Ֆ. տւել է միայն իգմբի «Տիգրան», (1864 թ.), Պոլսի «Սէր» (1866), Խարբերդի «Նփրատ» (1909), Պոլսի «Հայաստան» (1915) օրեակների համառօտ պատմութիւնը եւ հակիրճ տեղեկութիւններ անգլիական եւ ֆրանսական այն օրեակների մասին, ուր գործել կամ դեռ գործում են հայեր: Ա. Ֆ.-ի յօդածը յագեցած է փաստական նիւթերով ու վաւերագրերով եւ, քէս ոչ լրիւ, արժէքաւոր է հայ որմնադրութեան պատմութեան եւ կատարած դերի լուսարարութեան համար: Ա. Ֆ. յիշում է եւ մի շարք յայտնի անձերի անուններ, որոնք կարեւոր դիւրք են ունեցել ազատ որմնադիրների մէջ, Մատթէոս Մամուրեան, Մեսրոպ Նուպարեան, Սրապիոն Հէֆիւեան, Մկրտիչ Պէշիկպաշեան, Տիգրան Իսուֆեան, Գաբրիէլ Նորատունկեան, Տիգրան Քէլէկեան եւ ուրիշներ: Բայց այսօր, ինչպէս

ի հարկէ, չի սպառում թիւը այն ակամաւոր հայերի, որոնք անցեալում անդամակցել են ազատ որմնադիրների օրենքներին:

Նոյն բաժնում որոշ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում Ա. Երամեանի գրութիւնը «Աշուղ Դուլ Յովհաննէս»-ի մասին: Երամեանը պարսկահայ աշուղների սիրահար է երեւում եւ օգտակար աշխատանք է կատարում. դժբախտաբար, իր հետազոտութիւնները սովորաբար կազում են գիտական մէքողի կողմից: Լ. Մետրապի «Մամիկոնեանների շինական ծագումը» յօդածի առաջին մասն է դրած, ուր դեռ Մամիկոնեանների մասին խօսք չկայ. հետաքրքրականը, ի հարկէ, այս վերջին մասն է լինելու: Ահաւասարակ, դժուար է նպատակայարմար համարել «շարունակելի» գրութիւնները տարեգրքում:

Միւս բաժնիներին մասնակցում են - տօք. Պ. Քօլօյեան, Շ. Նարդուհի, Հ. Ա. Քիպարեան, Ն. Պէշիկփաշլեան, Փ. Սամաւար, Մ. Պարսամեան, Մ. Ա. Մանուկեան եւ ուրիշներ: Այս բաժնիների նիւթերից, մեր հետաքրքրութեան տեսակետից, պէտք է արձանագրել Ա. Կորիկեանի «Քարիգահայ Բեմը», ուր տեղեկութիւններ են տրւած վերջին 15 տարւայ հայ քատերական ներկայացումների մասին Փաթիգում:

Իրական բաժինը, ամբողջապէս գրեթէ նւիրւած է հայ գիւղին: Մ. Պարսամեանը «մեռնող գիւղի» մասին: Մի գոյտերիկ, յուզիչ պատմածք է տւել Փ. Սամաւարը - «Քարուորի նրաքը»:

Տարեգրքի տեղեկատու մասը, դժբախտաբար, այս տարի էլ թերի է: Մէկ տարւայ ընթացքում թէ՛ Հայաստանում եւ թէ՛ արտասահմանի հայութեան մէջ «կեանք»-ին եւ «արեւստ»-ին վերաբերող տեսակներ երեւոյթներ ու դէպքեր տեղի ունեցան. Պարսամեան հղբայրների տարեգրքում հազիւ ազօտ արձագանք է տեղ գտած:

«Հոկտեմբերի Հոկտեմբեր» բաժնի «Գիրքեր եւ դէմքեր» մասում մի քանի տող էլ նւիրւած է «Վէմ»-ին: Այդ առթիւ անհրաժեշտ ենք համարում ուղղել մի թիւրիմացութիւն. նիշտ է, որ «Վէմ»-ը «հայերէն լեզուի միութեան ջերմօրէն նախնադասնդիր» է, բայց նիշտ չէ, թէ «Վէմ»-ի մէջ «արեւմտահայ բարբառով գրւած յօդածները կը վերածուին արեւելահայերէնի»: Նիշտ չէ նաեւ, թէ «անանի հեղինակաւոր գրողներու գործերէն մէջբերումներն ալ կենթարկւին միեւնոյն փոփոխութեան»: Բոլորովին անտեղի եւ անարդար է «Վէմ»-ին ուղղւած այս մեղադրամբը, եւ այդ ոչ միայն այն պատճառով, որ ո՛չ մէկ հատիկ դէպք չկայ, որ «Վէմ»-ը ռեւէ հեղինակի լեզուն մէկ բարբառից միւսի փոխած լինի, այլ եւ որովհետեւ նման դէպք չի՛ էլ կարող պատահել: Մենք «հայերէն լեզուի միութիւնը» համարում ենք օգտակար, ցանկալի եւ, այդ ո՛չ նաեւ անխնայի, բայց գտնում ենք անմիաստ եւ դատապարտելի այդ նպատակով Հայաստանում գործադրող աստիկանական միջոցները, եւ թէ արտասահմանում մերթ ընթ մերթ արտայայտող ջղայնութիւնները: Գտնում ենք նաեւ ծիծաղելի, անհասկնալի ու ամօքաբեր թէ՛ Հայաստանում եւ թէ՛ արտասահմանում կատարւած քարգմանութիւնները «հայերէնից հայերէն» եւ բռնի հարկադրամբը գրելու այս կամ այն բարբառով: Մեզ համար երկու բարբառներն էլ հայերէն են, նոյնաբան է, միեւնոյն դիրքը եւ իրաւունքը ունեցող եւ միեւնոյն չափով հասկնալի հայութեան երկու հատւածների համար էլ: Բարբառների միացումը ժամանակի խնդիր է, որ պիտի գլուխ բերէ կեանքը քաղաքական միութեան հետ միասին: Այսօր մենք միայն հե՛ղ պէտք է պատրաստենք գալիք օրերի համար. նախագրքերովն ղշակենք, որ վաղւայ գործը դիւրանայ: Աւելին՝ ի չարէ է:

Ս. Վ.Ր.